

ΜΥΣΤΗΡΙΟ, ΠΕΙΡΑΤΕΙΑ ΚΑΙ ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΟΜΟΡΦΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΦΩΤΗ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ

Η επέτειος της συμπλήρωσης 100 χρόνων από τη Μικρασιατική Καταστροφή συνδέεται και με μια σημαντική λογοτεχνική και εικαστική επέτειο. Φέτος κλείνει εκατονταετία από τον ερχομό στην Ελλάδα του πεζογράφου και ζωγράφου Φώτη Κόντογλου, που γεννημένος το 1895 στο Αϊβαλί, φεύγει το 1922 από την πατρίδα του με ένα καΐκι, έχοντας μόλις πάρει μέρος στην αποτυχημένη εκστρατεία της Μικράς Ασίας. Τη λογοτεχνική επέτειο του Κόντογλου τιμούν αυτή τη χρονιά οι εκδόσεις Μεταίχμιο, επανεκδίδοντας αναστατικά (φωτομηχανικά) το πεζογραφικό του έργο, με φιλολογική πρωτοβουλία και επιμέλεια του Σταύρου Ζουμπουλάκη. Μέχρι στιγμής έχουν ήδη κυκλοφορήσει η νουβέλα «Πέδρο Καζάς» και η συλλογή διηγημάτων και μεταφρασμάτων «Βασάντα» (άνοιξη στα σανσκριτικά, αν και πολλά κείμενα του βιβλίου αποτελούν μεταφράσεις ιερών πηγών) ενώ θα ακολουθήσουν τα βιβλία «Ο Θεός Κόνανος», «Ιστορίες και Περιστατικά» και «Το Αϊβαλί, η πατρίδα μου». Ο Ζουμπουλάκης έχει επισημάνει από καιρό την τεράστια εκδοτική ακαταστασία των έργων του Κόντογλου, τον οποίο έχουμε τώρα την ευκαιρία να γνωρίσουμε από κοντά και συστηματικά ως πεζογράφο.

Ζωγράφος, αγιογράφος, «εξιστορητής» ναών, μεταφραστής του Ντάνιελ Ντεφόε, του «Ροβινσώνα Κρούσου» και του Μπλεζ Πασκάλ (μεταξύ άλλων) και ιδιόρρυθμος πεζογράφος, πολύ διαφορετικός από τους κατά τι νεότερους του συναδέλφους του της γενιάς του 1930, ο Κόντογλου, που έφυγε από τη ζωή το 1965, υπήρξε ένας άνθρωπος βαθιάς δυτικής παιδείας: σπούδασε ζωγραφική κοντά στους γάλλους ιμπρεσιονιστές στο Παρίσι, αγάπησε την αγγλική λογοτεχνία και επηρεάστηκε ακόμα και στη βυζαντινής τεχνοτροπίας ζωγραφική του από τον πριμιτιβισμό των ιμπρεσιονιστών, καταργώντας την προοπτική στις ζωγραφιές του και παίζοντας εμπνευσμένα με τα χρώματά τους. Όσο κι αν αργότερα ο Κόντογλου έβαλε στον στόχαστρό του τη Δύση, αναλαμβάνοντας την υπεράσπιση του ελληνοκεντρισμού και της ορθοδοξίας, η αγωγή και η καλλιτεχνική του συνείδηση δεν απέβαλαν ποτέ τις δυτικές τους ρίζες. Αυτό θα το εννοήσουμε καλύτερα, διαβάζοντας τον «Πέδρο Καζάς» (1920), όπου ο συγγραφέας αναβιώνει την ιστορία του Ροβινσώνα με ένα ταξίδι στον Ινδικό Ωκεανό. Εκεί ο πρωταγωνιστής του Κόντογλου, ο Πορτογάλος Βάκα Γκάβρο (υποτίθεται πως ο Κόντογλου ανακαλύπτει ένα ξεχασμένο χειρόγραφο του), συναντά κατά τον 19^ο αιώνα, σαν μέσα σε όνειρο ή σαν μέσα σε παραίσθηση τον

ισπανό κουρσάρο του 15^{ου} και του 16^{ου} αιώνα Πέδρο Καζάς. Η Πορτογαλία, η Ισπανία, οι πειρατές και τα ερημονήσια κυριαρχούν στον διεσταλμένο ιστορικό χρόνο της νουβέλας, υποδεικνύοντας και τον πρόδρομο νεωτερικό της χαρακτήρα (ας θυμίσουμε και το τέχνασμα της ανεύρεσης του λησμονημένου χειρογράφου), σε μίαν αφήγηση η οποία είναι πιθανόν να αντλεί την έμπνευσή της και από τα αποθέματα της γοτθικής παράδοσης τρόμου, μυστηρίου και μεταφυσικών παρουσιών. Η συγχώνευση πραγματικού και φανταστικού χρόνου, οι τρομώδεις αμφιβολίες του Γκάβρο γύρω από το πρόσωπο του Πέδρο Καζάς, το κλίμα διαρκούς περιπέτειας και η υπόγεια επαφή με τον Ντεφόε, σε ένα κείμενο όπου η ελληνική λογοτεχνία συνομιλεί συνεχώς με τις ευρωπαϊκές αναφορές της, δείχνουν από τη μια την προχωρημένη γραφή του Κόντογλου και από την άλλη την απόστασή της από το αστικό μυθιστόρημα της γενιάς του 1930.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και τα πεζά της «Βασάντα» (1924), που συστεγάζουν μεταφραστικό έργο και πρωτότυπα κείμενα στον ίδιο τόμο (ένα ακόμα νεωτερικό στοιχείο), με έναν πρωταγωνιστή ο οποίος ζει σε έναν κάπως αξεκαθάριστο κόσμο, υπομένοντας ανοίκειες καταστάσεις, συναντώντας παράξενα πρόσωπα και επισκεπτόμενος ελαφρώς σκοτεινούς ή και εξωτικούς τόπους. Βλέπουμε εδώ μια ολοζώντανη, χυμώδη και κάθε άλλο παρά μηχανική χρήση της δημοτικής γλώσσας (όπως και στον «Πέδρο Καζάς»), παρακολουθούμε εκ του σύνεγγυς την αγάπη των ηρώων για την ομορφιά της φύσης, για τη μοναξιά και για το ησυχαστήριο του Αγίου Όρους, κοιτάζουμε τις μεταφραστικές διασταυρώσεις του «Ροβινσώνα Κρούσου» (πάλι ο Ντεφόε), του Ιώβ, των «Ψαλμών» του Δαβίδ και του Σαίξπηρ και, πάνω από όλα, απολαμβάνουμε την πρωτοτυπία, το απρόσμενο και το απροσδόκητο της ομιχλώδους πλοκής, καθώς και το υποβλητικό ύφος του Κόντογλου, τόσο ως προς τη γλωσσική όσο και ως προς την εικονογραφική του έκφραση (έχει εικονογραφήσει ο ίδιος τη «Βασάντα», αλλά και τον «Πέδρο Καζάς»): «Ο κόσμος είναι πάντα καινούργιος μπροστά μου... Σβήνω τ' αφτί μου σε τούτο το γενναίο και γλυκό κόχλασμα. Η ψυχή τρέφεται απ' την αδιάφορη κι' αυστηρή αυτή νότα που σιγολαλεί κατάντικρυ στα τιποτένια κι' ανόητα ανθρώπινα καθέκαστα. Η ζεστή πνοή της πλάσης μου δίνει ελπίδα, κάθε φορά που θα χάσω την εκτίμηση στον εαυτό μου, χάνοντάς την για τους ομοίους μου». Σίγουρα, έχουμε πολλά ακόμη να μάθουμε για τον Κόντογλου. Ευτυχώς, όλος ο χρόνος είναι δικός μας.

Β. Χατζηβασιλείου